

Grammatikken i bruk

Harald Morten Iversen
Hildegunn Otnes
Marit Skarbø Solem

Grammatikken i bruk

CAPPELEN DAMM AKADEMISK

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo, 2020

ISBN: 978-82-02-68062-6

1. utgave, 1. versjon

E-utgaven baserer seg på 4. trykte utgave, 2020

Elektronisk tilrettelegging: [Bøk Oslo AS](#)

Omslagsdesign: Anna Salander

Sats/design: [Bøk Oslo AS](#)

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med forlaget er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.cda.no

akademisk@cappelendamm.no

Forord

Forfatterne av denne boka arbeider i lærerutdanninga og har blant annet det til felles at vi er interessert i alle aspekt ved språk, deriblant grammatikk. Interessen har fulgt oss gjennom studier, lærerjobber og forskning. Vi har i økende grad sett verdien av å se språket i et sosialt, kulturelt og funksjonelt perspektiv. Dette synes vi også er svært viktig å formidle til lærerstudenter, og vi ønsker å bidra til at grammatikkdisiplinen skal utgjøre en sentral del av norskfaget i lærerutdanninga.

Vi har prøvd å vise at det er mulig å tenke bruksnært og funksjonelt når man underviser i grammatikk. I ei profesjonsutdanning mener vi det er hensiktsmessig å fokusere på emner og metoder som lærerstudenten vil få bruk for i sitt framtidige yrkesliv. Det er slike hensyn som har vært avgjørende når vi har valgt ut temaer for boka. Overskriftene vitner om at det er *grammatikken i bruk* som har hovedvekt i boka. Den tradisjonelle grammatikken, *grammatikken som system*, er imidlertid også sterkt til stede, både i form av «redskaper» i de enkelte kapitlene og i en egen oppslagsdel bakerst i boka.

Hvert kapittel innledes med innholdsfortegnelse og læringsmål for kapitlet. Begge deler er ment som en leseveiledning og hjelp til å forstå intensjonen med kapitlet. I slutten av hvert kapittel har vi lagt inn en grammatikkdiraktisk del med forslag til oppgaver og øvelser. Hensikten med disse tekstdelene er å understreke bokas bruksverdi for lærerstudenter og i neste omgang for elever i klasserommene.

FORORD

En sentral del av denne boka er tekstene. Vi har samlet eksempeltekster fra mange ulike hold, noen profesjonelle tekster og mange elevtekster. Elevtekstene har vi hentet fra fagbøker, fra internett eller fått fra kolleger, praksislærere og studenter. De er av stor nytte når man skal lage ei slik lærebok, og vi takker alle som har bidratt med tekster.

Dette er den 4. utgaven av boka – de tidligere revisjonene ble gjort i 2007 og 2011. En rekke personer bidro til at denne boka ble til i 2004, og flere har kommet med innspill til forbedringer ved de ulike revisjonene. Vi er svært takknemlige for dette. Særlig vil vi takke forlagsredaktør Camilla Kolstad Danielsen for det arbeidet hun har nedlagt for å bidra til arbeidet med den foreliggende så vel som tidligere utgaver av boka.

Lykke til med lesinga!

Trondheim/Borre, mars 2020

Harald Morten Iversen Hildegunn Otnes Marit Skarbø Solem

Innhold

Forord	5
Kapittel 1	
Grammatikken i bruk	10
Innhold	10
Grammatikken som system eller grammatikken i bruk?	12
Språksynet i denne boka	15
«Fagfornyelsen» – læreplanen av 2020	18
Ulike argumenter for grammatikkundervisning	20
Ulike tilnærminger til grammatikkundervisning	23
Veien gjennom denne boka	26
Kapittel 2	
Muntlig språk	28
Innhold	28
Muntlig versus skriftlig	32
Det spontane	32
Det situasjonsavhengige	35
Det relasjonelle	40
Strukturering av muntlige ytringer	43
Betydningsenheter i muntlig språk	48
Til bruk i klasserommet	57

Kapittel 3

Fra talespråk til skriftspråk	60
Innhold	60
Å lære å lese og skrive	63
Å tilegne seg skriverreglene	67
Til bruk i klasserommet	77

Kapittel 4

Norsk og andre språk	80
Innhold	80
Å lære norsk	82
Å beherske norsk uttale	84
Å skape mening med ord	90
Å uttrykke mening i hele setninger	101
Til bruk i klasserommet	110

Kapittel 5

Sammenheng i tekst	114
Innhold	114
Sammenheng mellom setninger	117
Sammenheng mellom ord eller fraser	129
Sammenheng i større tekstdeler	141
Til bruk i klasserommet	143

Kapittel 6

Framheving	146
Innhold	146
Å framheve deler av ei ytring	148
Å introdusere noe nytt	160
Å framheve – et teksteksempel	163
Til bruk i klasserommet	166

Kapittel 7

Nyansering	168
Innhold	168
Å uttrykke holdning	172
Å uttrykke oppfordring	177
Å uttrykke et tenkt tilfelle	181
Å nyansere – et teksteksempel	183
Nyansering – en oppsummering	187
Til bruk i klasserommet	187

Kapittel 8	
Å «kle på» tekst	188
Innhold	188
Fra setningsemne til helsetning	190
Å kle på et ledd	192
Å kle på ei setning	197
Å kle på en tekst	200
Å kle av en tekst	201
Til bruk i klasserommet	204
Kapittel 9	
Distansering	206
Innhold	206
Å være høytidelig	209
Å være upersonlig	218
Å være abstrakt	221
Til bruk i klasserommet	230
Tekster til analyse	233
Oppslagsdel	246
Innhold	246
Fonologi	248
Morfologi	257
Syntaks	282
Litteratur	305
Om forfatterne	309
Stikkord	311

KAPITTEL 1

Grammatikken i bruk

Innhold

Grammatikken som system eller grammatikken i bruk?	12
Språksynet i denne boka	15
Språk er kontekstavhengig	15
Språk er del av en tekstlig helhet	16
Språk er handling	17
Språk er system og funksjon	17
«Fagfornyelsen» – læreplanen av 2020	18
Ulike argumenter for grammatikkundervisning	20
Formaldanningsargumentet	21
Allmenndanningsargumentet	21
Fremmedspråksargumentet	22
Språkferdighetsargumentet	22
Det funksjonelle argumentet	22
Ulike tilnærminger til grammatikkundervisning	23
Tekstbasert tilnærming	24
Kontrastiv tilnærming	25
Induktiv tilnærming	25
Veien gjennom denne boka	26

Etter å ha lest dette kapitlet skal leseren blant annet

- forstå forskjellen på grammatikken som system og grammatikken i bruk
- ha innsikt i det språksynet som ligger til grunn for denne boka
- ha kjennskap til argumenter for ei undervisning som også vektlegger grammatikken i bruk
- ha kjennskap til grammatikkens plass i læreplaner for norskfaget
- ha kjennskap til ulike argumenter for å undervise i grammatikk i morsmålsfaget
- ha forståelse for sammenhenger mellom grammatikkunnskap og tekstkompetanse

I *Læreplanen for Kunnskapsløftet* (LK06) brukes grammatikkbegrepet bare to ganger. Det samme gjelder Læreplanen fra 2020 (LK20), også kalt *Fagfornyelsen*. Det betyr ikke at man ikke skal undervise i grammatikk i norskfaget. Tvert imot framhever både den forrige og den nåværende planen at grammatikk er viktig når man arbeider med språk og tekst. Grammatikken skal brukes aktivt, kreativt og bevisst.

I den generelle beskrivelsen av hovedområdet *Språk og kultur* i norskløften i LK06 står det at «elevene skal få kunnskap om språket som system og språket i bruk i en rekke eldre og nyere tekstformer». I Fagfornyelsen står det under kjerneelementet *Språket som system og mulighet* at «elevene skal utvikle kunnskaper om og et begrepsapparat for å beskrive grammatiske og estetiske sider ved språket» (LK20). Disse sitatene rommer i et nøtteskall språksynet i læreplanene for norskfaget på 2000-tallet. Fokuset ligger på språkets bruksområder og funksjoner, eller som Fagfornyelsen også uttrykker det: språkets muligheter.

Denne boka er ment som en hjelp til nettopp å realisere de nevnte perspektivene. Vi ønsker å vise hvordan man kan tenke bruksnært, funksjonelt og kreativt når man underviser i grammatikk, og når man anvender språk i ulike typer tekster. Dette funksjonelle perspektivet på grammatikk korresponderer godt med den grammatikkdiraktiske tilnærminga læreplanen av 2020 foreskriver. Samtidig ønsker vi å få fram at det er viktig å ha kunnskaper om grammatikken som system i seg selv. Vi har den levende språkbruken som utgangspunkt og dukker ned i den grammatiske verktøykassa for å hente de verktøyene vi trenger.

I dette innledningskapitlet skal vi gi en kort presentasjon av ulike syn på grammatikkundervisning som har vært, og til dels er, rådende i det norske utdanningssystemet. Vi skal også se nærmere på hva læreplanen sier om grammatikk samt antyde noen mulige tilnærmingmåter til grammatikken i skolen. Men aller først skal vi nevne noen språkvitenskapelige retninger som presenterer språket som system og språket i bruk på ulike måter, og presentere språksynet som ligger til grunn for denne boka.

Grammatikken som system eller grammatikken i bruk?

Innenfor språkvitenskapen er det en lang tradisjon for å opprettholde et skarpt teoretisk skille mellom *språkssystem* og *språkbruk*. Den sveitsiske lingvisten Ferdinand de Saussure (1857–1913) presenterte allerede på begynnelsen av 1900-tallet sitt skille mellom språkssystem (*langue*) og språkbruk (*parole*). Dess-

uten gikk han inn for rent synkrone språkstudier (språk på et gitt tidspunkt) som en motsats til det som hadde vært vanlig tidligere, nemlig å se språk i et diakront perspektiv (språks historiske utvikling). Saussure regnes ofte som grunnleggeren av moderne språkvitenskap, en vitenskap som er opptatt av språket som et eget forskningsområde avgrenset fra andre vitenskaper og forståelsesrammer.

Drøyt femti år senere markerte den amerikanske lingvisten Noam Chomsky (1928–) seg med sin generative grammatikk. Han mente det var universelle regler for alle språk, og han var særlig opptatt av setningsstrukturer. Han opererte også med en todeling av språket, nemlig språklig kompetanse (*competence*) og språklig utøvelse (*performance*). Det er flere ulikheter i Saussures og Chomskys teorier. Det de imidlertid hadde til felles, var at de kun var interessert i språket som system og ikke i språket i bruk. De så ensidig på at det var språkssystemet (strukturene, reglene) som påvirket praktisk språkbruk, sjelden motsatt. Begge mente at det var de formelle sidene ved språket, det Saussure kalte *langue* og Chomsky *competence*, som var allmenne og lovmessige og således mulig å beskrive vitenskapelig. Språkbruken var mer tilfeldig og individuell og dermed uinteressant for forskere.

Saussures og Chomskys avgrensninger av hva som utgjør språkvitenskapens studieobjekt, har påvirket språk- og tekstforskninga i betydelig grad. De har ført til at lingvister har beskjeftiget seg mye med språkets lydsystem (fonologi), ord- og bøyingssystem (morfologi), setningsoppbygging (syntaks) og betydningssystem (semantikk). Disse systemene er blitt studert isolert fra språkbrukere, kultur og samfunn. I tillegg har mesteparten av den nevnte forskninga studert setninga eller deler av setninga atskilt fra dens tekstlige omgivelser. I denne tradisjonen har altså lingvister vært sterkt opptatt av språkets formside på bekostning av innhold og funksjon, og nivåene over setningsenheten har fått liten oppmerksomhet.

Parallelt med studiene av språkssystemet har det innen språkvitenskapen likevel eksistert miljø som har et annet perspektiv, for eksempel disipliner som *språkhistorie* og *dialektologi* og siden 1970-tallet også *sosiolingvistik*. Her studeres språket som del av en kultur eller et samfunn, og særlig i sosiolingvistikken er man opptatt av forskjeller i språkbruk som kan tilbakeføres til språkbrukerne. Dette er altså retninger som studerer språkbruk og kommunikasjonsformer i historisk, sosial og kulturell sammenheng. Psykologer, sosiologer og etnografer har også interessert seg for språk og har i stor grad trukket inn faktorer utenfor språket. Språketnografen Dell Hymes (1971) innførte blant annet begrepet *kommunikativ kompetanse*, og hans kompetansebegrep omfatter mer

enn Chomskys. Det inkluderer også kunnskap om samtaleregler, kjennskap til språklige høflighetsregler, mottakerbevissthet og evne til å vurdere situasjonen.

En disiplin som i særlig grad har rendyrket studiet av kommunikativ kompetanse, er *pragmatikken*. Den ble etablert som egen disiplin innen språkvitenskapen på 1960-tallet, men det var først på 1980- og 1990-tallet den gjorde seg sterkt gjeldende i studiet av tekster. Pragmatikken vil vise den nære sammenhengen mellom ei ytring og ytringas kontekst; alle språklige ytringer er påvirket av omgivelsene de blir til i. Man kan si det slik at «den studerer kontekstens bidrag til ytringens mening» (jf. Vagle, Sandvik & Svennevig 1993: 20). For noen tiår siden begynte også språkvitenskapen å interessere seg for nivåer over setninga, og det ble interessant å studere tekster i sin helhet. *Tekstlingvistikken* vokste fram. Den hentet impulser fra mange fagfelt, for eksempel retorikk og stilistikk, men også fra psykologi, antropologi og kommunikasjonsteori. Både pragmatikken og tekstlingvistikken er viktige inspirasjonskilder for denne boka.

En språkforsker som har utviklet en teori der både det kontekstuelle, det bruksorienterte og det tekstlingvistiske er viktige elementer, er engelskmannen Michael Halliday. Han utviklet den såkalte systemisk-funksjonelle lingvistikken (SFL). Denne språkteorien vektlegger språk som meningspotensial og den sosiale kontekstens betydning for språkbruk. Ofte assosieres begrepet «Funksjonell grammatikk» med SFL-teorien, fordi funksjonsbegrepet står sentralt i hans teorier. Begrepet har imidlertid også vært brukt om andre retninger som ser på språk i et kontekstuellt og kommunikativt perspektiv. Halliday sier følgende om sitt funksjonsbegrep:

Ordet funksjon kan på den aller enkleste måten betraktes som et synonym for «bruk» [...]. Svært generelt uttrykt kan vi si at folk gjør forskjellige ting med språket. Med det mener vi at de forventer å oppnå mange forskjellige mål og har mange forskjellige hensikter når de snakker og skriver, lytter og leser. (Halliday & Hasan 1985, oversatt i Berge, Coppock & Maagerø 1998: 80)

Halliday opererer med tre hovedtyper av funksjoner, og alle disse funksjonene er til stede i enhver ytring:

1. Språket sier noe om verden, representerer virkeligheten (setter navn på ting, følelser, handlinger, personer osv.) (*ideasjonell funksjon*).
2. Språket uttrykker relasjoner mellom mennesker (*mellompersonlig funksjon*).
3. Språket knytter an til den språklige helheten (*tekstuell funksjon*).

SFL-teorien vektlegger også det grammatiske systemet, og i denne teorien går system og funksjon hånd i hånd. Den skiller imidlertid ikke mellom system og bruk, men ser det hele i sammenheng. SFL utgjør et omfattende grammatisk byggverk der alle byggesteinene kan forklares ut fra hvilken funksjon de har. Selv om denne boka ikke bygger på SFL som sådan, er språksynet boka funderes på, inspirert av Hallidays tanker om språket i bruk.

Språksynet i denne boka

Språksynet i denne boka bygger på flere språklige disipliner, og vi har omtalt noen av dem ovenfor. Fellesnevneren for disse disiplinene er at de fokuserer på språket i bruk. Vi vil nedenfor kort presentere noen aspekt som kjennetegner språksynet – nemlig at språk er *kontekstavhengig*, at språk sees som del av en *tekstlig helhet*, og at språk er noe vi mennesker bruker for å utføre *handlinger* i dialog og kommunikasjon med andre. Ikke minst kjennetegnes det ved at vi ser språket som system og språket i funksjon i sammenheng – *språk er system og funksjon*.

Språk er kontekstavhengig

Kontekst kan defineres mer generelt som kulturen ytringa blir til i, men også som den aktuelle situasjonen den blir til i. Kontekstbegrepet kan også anvendes om de tekstlige, språklige omgivelsene de blir til i. Vi snakker gjerne om henholdsvis den *kulturelle*, den *situasjonelle* og den *tekstuelle* konteksten. Kontekst og språkbruk er ikke klart atskilte størrelser, men glir inn i hverandre og er under stadig gjensidig påvirkning av hverandre. Det er med andre ord ikke bare slik at de ikke-språklige omgivelsene påvirker språkbruken, men også språket i seg selv kan ha påvirkning på så vel språklig som ikke-språklig atferd.

Situasjonskonteksten har innvirkning på språket enten man er i formelle eller uformelle situasjoner, snakker med kjente eller ukjente, gamle eller unge. Det kan også ha betydning om partene er likeverdige eller inntar ulike posisjoner, om det er snakk om samarbeid eller konkurranse, hva slags humør partene er i, hvor godt de liker hverandre osv. Mediet kan også ha innvirkning – om de for eksempel kommuniserer muntlig eller skriftlig, via telefon eller e-post. I studier av språkbruk framheves sosiale relasjoner og ikke-verbale faktorer som like viktige som de rent verbale. I denne boka er konteksten et moment i alle kapitlene, men særlig i kapitlene «Muntlig språk» (kap. 2) og «Nyansering» (kap. 7).

Kontekst

Kulturell kontekst:

- Hele den kulturelle bakgrunnen til kommunikasjonsdeltakerne
- Alle de kunnskaper og ferdigheter, sosiale normer og konvensjoner, ritualer og tradisjoner, samhandlingsformer og sjangrer osv. som inngår i kommunikasjonspartenes kultur

Situasjonell kontekst:

- Den helt spesielle situasjonen som den aktuelle interaksjonen foregår i
- De umiddelbare omgivelsene, *hva* man snakker om, *hvem* man snakker med, og *hvor* og *når* kommunikasjonen foregår

Tekstuell kontekst:

- Den språklige konteksten, den «indre» konteksten i teksten
- De tekstlige, språklige omgivelsene.

Språk er del av en tekstlig helhet

Som tidligere nevnt er det særlig tekstlingvister som har vært opptatt av å studere tekster i sin helhet. Bernt Fossetøl, en av de første som forsket på dette feltet i Norge, definerer tekstlingvistikk som «vitenskapen om hvordan tekster bygges opp av mindre enheter som ord, syntagmer, setninger og avsnitt, og hvilke mekanismer vi som språkbrukere har til rådighet når vi produserer og avkoder tekster» (Fossetøl 1984: 4). Man kan altså si at tekstlingvistikken viser hvordan språkssystemene fungerer i en tekstlig sammenheng. Noen forskere bruker begrepet *tekstgrammatikk* i stedet for tekstlingvistikk. Det framhever at det er tale om en grammatikk som omfatter hele teksten, for eksempel avsnittsinndeling, tekstsammenheng og sjanger, og ikke bare ord og setninger studert isolert. Her vektlegges med andre ord den språklige konteksten, den tekstuelle konteksten (jf. boksen ovenfor). I denne boka er det først og fremst kapitlene «Sammenheng i tekst» (kap. 5) og «Framheving» (kap. 6) som har et eksplisitt tekstlingvistisk perspektiv, men det tekstlige helhetsperspektivet gjennomsyrrer hele boka. Dette innebærer at alle språklige ytringer henger mer eller mindre sammen med ytringer som er sagt/skrevet tidligere i teksten/samtalen, og må tolkes i forhold til disse. Tekstperspektivet tas også opp senere i dette kapitlet, i forbindelse med ulike tilnærminger til grammatikkundervisning.

Språk er handling

I en bruksrettet grammatikk legger man vekt på hva språket brukes til, hvilken «jobb» ulike uttrykksformer utfører. Når vi sier/skriver noe, «gjør» vi samtidig noe. *How to do things with words* het ei bok av J.L. Austin som kom ut for første gang i 1962. Tittelen spilte nettopp på at man *gjør* noe, eller utfører handlinger, ved hjelp av språket. Austin innførte begrepet *speech act* (talehandling eller språkhandling), og andre språkteoretikere har utviklet ideen videre. Forskerne kan ha ulike benevnelser på de språklige handlingene (for eksempel *talehandling*, *skrivehandling*, *funksjoner*, *roller*, *kommunikative handlinger*). De har dessuten ulik inndeling og kategorisering av de språklige handlingene. Det vesentlige er likevel at de ser på språklige ytringer som meningsfulle handlinger der flere faktorer enn de rent grammatiske må trekkes inn i forståelsen av dem.

Slike språklige handlinger kan ganske enkelt være det å spørre, å gi ordre, å love, å takke, å be om noe, å unnskyldte, å anklage, osv. Andre kan være å respondere, å dominere, å fleipe, å erte eller å respektere. Slike handlinger kan uttrykkes språklig på flere måter, og de kan uttrykkes både direkte og mer indirekte. Vi viser senere i denne boka noen eksempler på språklige handlinger og hva vi trenger av systemgrammatiske kategorier for å gjennomføre disse. Det er for omfattende å ta med alle typer handlinger, men vi har samlet enkelte i noen store sekker som *å framheve* (kap. 6), *å nyansere* (kap. 7) og *å distansere* (kap. 9), og det finnes språklige handlinger nevnt i andre kapitler. I kapitlet om muntlig språk (kap. 2) presenteres for eksempel ulike språklige redskaper for å respondere, å vise interesse, å involvere samtalepartneren og å markere nytt emne. I kapitlet om framheving (kap. 6) presenteres ulike språklige verktøy for blant annet å understreke, å fokusere og å presentere ny informasjon.

Språk er system og funksjon

Vi vil til slutt understreke at språksynet som ligger til grunn for denne boka, innebærer at språk som system og språk som funksjon må sees i sammenheng. Tekstperspektivet er sentralt og er med på å bestemme hva en skal arbeide med i grammatikken. Den tradisjonelle grammatikken skal imidlertid fremdeles være med og bidra med viktige verktøy i dette arbeidet. Vi vil med andre ord vise hvordan de grammatiske kategoriene (ordklassene, bøyingsformene, setningsleddene osv.) kan anvendes i meningsfulle sammenhenger i ulike situasjoner. Formålet med denne boka er å demonstrere hvordan språkssystemet – eller

systemgrammatikken – brukes som verktøy for å oppfylle de ulike behovene mennesker har når de snakker eller skriver. Vi vil imidlertid understreke at et grammatisk fagspråk ikke bare omfatter begrep fra den tradisjonelle grammatikken (systemgrammatikken), men også begrep som vektlegger det funksjonelle (f.eks. høflighetsmarkør, kausal forbinder, framheving).

Det bruksnære og funksjonelle kommer i denne boka til syne for det første ved at vi demonstrerer ulike funksjoner som grammatiske kategorier kan ha i ulike tekstlige sammenhenger. Dernest kommer det funksjonelle fram når vi eksemplifiserer hvordan grammatikkunnskaper kan være nyttige å ha for en norsklærer i ulike norskemner som muntlig, lese- og skriveopplæring, norsk som andrespråk og forskjellige typer tekstskeping. Hele tida anvender vi begrep fra systemgrammatikken for å forklare hvordan de kan fungere i ulike typer tekster og kontekster. Med andre ord vil vi rette oppmerksomheten mot noen av de muligheter som ligger i grammatikken.

Grammatikken som system

- omfatter grammatikken som system: reglene, mønstrene, strukturene
- omfatter som regel deldisiplinene fonologi, morfologi og syntaks
- kalles gjerne «systemgrammatikk», blant annet i denne boka
- kalles også «skolegrammatikk», «tradisjonell grammatikk» eller bare «grammatikk»

Grammatikken som funksjon

- fokuserer på grammatikken i bruk
- fokuserer på ulike funksjoner grammatiske kategorier kan ha
- tar utgangspunkt i at språklige ytringer er handlinger, og at disse handlingene må studeres i lys av den konteksten de opptrer i
- ser grammatikk som del av en tekstlig sammenheng
- kalles gjerne «anvendt grammatikk», «funksjonsorientert grammatikk», «bruksorientert grammatikk» e.l.

«Fagfornyelsen» – læreplanen av 2020

Norskleplanen i Fagfornyelsen 2020 består av seks såkalte kjerneelementer. Det mest relevante kjerneelementet for denne boka er det som er kalt *Språket som system og mulighet*:

Elevene skal utvikle kunnskaper om og et begrepsapparat for å beskrive grammatiske og estetiske sider ved språket. De skal beherske etablerte språk og sjangernormer, og kunne leke, utforske og eksperimentere med språket på kreative måter. (LK20)

For det første ser vi her at det er et mål at elevene skal tilegne seg kunnskaper og et fagspråk om grammatikk. I denne beskrivelsen av kjerneelementet sies det egentlig ingenting om hva slags grammatikk. Videre kan vi slå fast at det ikke brukes formuleringer som «grammatikken i bruk» eller «funksjon» her. Det fokuseres primært på det estetiske og kreative, som altså er realiseringer av språkets «muligheter». Det er uvisst om hva som legges i dette – om det for eksempel like gjerne kan være snakk om litterære virkemidler som grammatiske. Men uansett mener vi at formuleringene kan tas til inntekt for et funksjonelt syn på grammatikk og grammatikkundervisning; elevene skal bruke sine grammatikkunnskaper utprøvende i sine tekster. Dette perspektivet støttes av innholdet i en del av kompetansemålene på de ulike trinnene. Vi har i boksen nedenfor gjengitt et utvalg av kompetansemål i norskplanen som kan illustrere brukerperspektivet. Noen er mer overordnet og har som mål at elevene skal kunne utforske forskjeller, leke med språket, prøve ut virkemidler osv., mens andre er mer konkrete når det gjelder bruk av grammatisk kunnskap og begrepsapparat.

Noen utvalgte kompetansemål fra Fagfornyelsen

Mål for opplæringen er at eleven skal kunne

- trekke bokstavlyder sammen til ord under lesing og skriving (2. trinn)
- utforske eget talespråk og samtale om forskjeller og likheter mellom talespråk og skriftspråk (2. trinn)
- beskrive, fortelle og argumentere muntlig og skriftlig og bruke språket på kreative måter (4. trinn)
- utforske forskjeller og likheter mellom skriving på hovedmål og sidemål (4. trinn)
- utforske og samtale om språklig variasjon og mangfold i nærmiljøet (4. trinn)
- leke med språket og prøve ut ulike virkemidler og framstillingsmåter i muntlige og skriftlige tekster (7. trinn)
- bruke fagspråk og kunnskap om ordklasser og setningsoppbygning i samtale om egne og andres tekster (7. trinn)
- sammenligne talespråk i nærmiljøet med andre talespråkvarianter i Norge og med nabospråk (7. trinn)

- gjenkjenne og bruke språklige virkemidler og retoriske appellformer
- skrive tekster med funksjonell tekstbinding og riktig tegnsetting og mestre rettskriving og ordbøying på hovedmål og sidemål (10. trinn)
- bruke fagspråk og kunnskap om grammatikk, tekststruktur og sjanger i samtale om og bearbeiding av tekster (10. trinn)
- bruke fagspråk til å beskrive setningsoppbygningen og sammenhengen mellom setninger i arbeid med tekster (1. vgs. SF)
- kombinere virkemidler og uttrykksformer kreativt i egen tekstskaping
- skrive tekster med god struktur og tekstbinding og mestre tegnsetting og rettskriving på hovedmål og sidemål (1. vgs. SF)
- sammenligne særtrekk ved norsk med andre språk og vise hvordan språklige møter kan skape språkendringer

(LK20)

Vi kan merke oss at ganske mange av kompetansemålene er knyttet til tekster, oftest elevenes egne. Det er også verdt å merke seg at få av målene sier noe om at elevene skal tilegne seg grammatisk kunnskap som system – for grammatikkens egen del. Dette har blitt kritisert av flere i høringsrunden i forkant av den nye læreplanen og er trolig det mest kontroversielle punktet i den nye planen.

Ulike argumenter for grammatikkundervisning

Grammatikk og grammatikkundervisning har vært et sentralt debatttema i skolen siden framveksten av norskfaget. Mye av debatten har dreid seg om *hvorfor* – med andre ord en slags legitimeringsdebatt. Den har i mindre grad dreid seg om *hvordan*.

Gjennom tidene har flere argumenter vært fremmet til forsvar for grammatikk i skolen. I denne debatten har det stort sett vært snakk om tradisjonell grammatikk: systemgrammatikk. Vi skal først gjengi fire av argumentene her: formaldanningsargumentet, fremmedspråksargumentet, språkferdighetsargumentet og allmenndanningsargumentet (jf. Hertzberg 1995). Deretter vil vi ta med et femte argument, nemlig «det funksjonelle argumentet», som er basis for denne boka.